

Jókai Mór román tárgyú novellái

(részletek)

1848/49 lázas eseményei után Jókai Mór egyelőre pihenni kényszerült. A még alig huszonöt éves ifjú azonban természeténél fogva sem lett volna képes arra, hogy napjait tompa kétségbeesésben, tétlenül töltse el. Alig volt a nagy író életében korszak, amelyben többet tanult volna, mint az 1850-es évek elején, amikor a született művész határozott ösztönével figyelte meg a magyar nép [...] sajátságait, éppúgy a vele együtt lakó többi népeket is; amikor hozzálátott a vándorló tréfák és anekdoták összegyűjtéséhez; és mindezek mellett nagyszabású történelmi tanulmányokat végzett. [...] A szabadságharc után sok magyar menekült külföldre; a menekülés útja pedig csupán Törökország felé volt nyitva, s ez az ország ebben az időben még közvetlenül határos volt Magyarországgal. Törökországban régi hagyomány parancsolta a menekültek felkarolását: Kossuth és társai szíves vendégszeretetre találtak. Lassanként hírek érkeztek a kibujdosottaktól, életük olyan szoros kapcsolatban állott e bomladozó birodalom belviszonyaival, hogy az érdeklődést a török szokások és erkölcsök, történelem és nyelv iránt önkéntelenül is felkeltették. Az *Egy magyar nábobban Kecskerey* a kor divatjának hódol, amikor török inast tart és vele törökül beszél. Jókai romantikus képzeletét módfelett izgatta a rejtélyes Kelet. Az általános érdeklődést még fokozta az 1853-ban kitört orosz-török háború, amelyben csaknem egész Európa a törökök pártját fogta. Mennyivel melegebb érdeklődésre számíthatott a törökök ügye a magyaroknál, akik amúgy is gyűlölettel és fájdalommal gondoltak szabadságuk eltiprójára, a törökökkel szemben álló oroszra. A török események azonban szoros kapcsolatban állottak az ott élő keresztény népek történetével, hiszen Törökország akkor még – legalább is papíron – magában foglalta a Román Fejedelemségeket és Szerbiát is, a mai Bulgária pedig tökéletesen be volt kebelevezve az akkor még óriási terjedelmű birodalomba. A török történelem tanulmányozása egyet jelentett a román, szerb, bolgár és görög történelem főbb mozzanatainak ismeretével. Innen indul ki Jókai érdeklődése a román nép iránt, ebben az időben ismerte meg a Román Fejedelemségek történetének egyik fejezetét, amelyet azután ismételten felhasznált román tárgyú novelláinak keretében.

A török történelem tanulmányozása egyet jelentett a román, szerb, bolgár és görög történelem főbb mozzanatainak ismeretével. Innen indul ki Jókai érdeklődése a román nép iránt.

A bojár leány

Jókai első román tárgyú novellája az 1853-i orosz-török háborúról írott könyvében jelent meg *A bojár leány* címen 1855-ben. A bevezetőben ismertetett vonásokat jellemzően igazolja.

Küriáki Sándor Havasalföldön lakott, ahol előkelő főúr, bojár volt. Részt vett 1825-ben a hetéria küzdelmeiben. Az ő testvére adta ki magát Jordaki helyett a kolostorban, mire lefejezték. A fejét megváltotta és eltemette. A felkelés szerencsétlen vége után elvonult a világtól. Hat fia volt és egy leánya: *Neszte*. 1853-ban azzal jöttek hozzá fiai, hogy nagy hadjáratot indított az orosz a török ellen, ütött a bosszú órája. Erre az ősz Küriáki azt hitte, hogy itt a harc, „*mely a román népet felszabadítja s olyan úrrá teszi ismét apái földén, amilyen volt a nagy Bazarád alatt*”. Örömmel üdvözölte az oroszokat, gazdagon megvendégelte őket és fiait harcra készítette. A lakoma alkalmával *Neszte* hárfakiséret mellett elénekelte a szép Lienka regéjét. Ez arról szólt, hogy a várnai ütközetbe

Forráskiadvány:

Rajka László: Jókai román tárgyú novellái (Erdélyi Tudományos Füzetek 77. – Cluj, 1935)

ment a magyar király, *Hunyadi János* és *Drakul* vajda. Ennek leánya volt Lienka, aki a király mellett lovagolt, és vele együtt esett el.

A nagy lelkesedésben Neszte felajánlotta, hogy kémkedni fog az ellenfél táborában. Minthogy anyja lengyel nő volt, ő maga is kitűnően tudott lengyelül. Menekült lengyelnek adta ki magát. Tisztnek öltözve egy lélekvesztőn átkelt a Dunán, majd kikémlelte a törökök állásait.

A szép Neszte egy napon Giurgiuban [Jókainál: Dsurdsu] időzött egy kávéházban több tiszt társaságában. Egyszerre lármát hallottak, egy embert vittek veszteni. Egy csolnakos volt; a törökök ugyanis minden csolnakot összeszedtek, hogy a kémkedést megakadályozzák. Nesztét egy tiszt karonfogta és kényszerítette, hogy jöjjön el e látványosságra. Neszte azonnal megismerte, hogy ez az ő csolnakosa, akit bizonyára utána küldtek. Az utolsó pillanatban az ember ráismert és Nesztére mutatott. Neszte azonban kihasználta a pillanatnyi zavart. Azt állította, hogy az őt karonfogó tiszt a kém. Néhány perc alatt a Duna partjára sietett és a vízbe vetette magát. Bár üldözték, megmenekült, elérte a túlsó partot, ahol elájult. Itt a kozákok megismerték, hogy leány és erőszakoskodni kezdettek vele, Neszte azonban a kozákok saját pisztolyával lelőtte és ismét megmenekült. Nagy fáradság után hazaért, s megdöbbenve látta, hogy kastélyuk rom. Egy öreg jobbágy sírva mesélte el, hogy az oroszok összeveszttek Küriákkal, egész családját lemészárolták, kastélyát pedig felgyújtották. Az orosz tábornok semmit sem tudott a Küriáki család vesztéről, így Neszte felkereste és behatóan tájékoztatta, hogy milyen az ellenfél állása. Ez a tájékoztatás azonban félrevezetés volt. Az oroszok a hamis adatok alapján megvívták az oltenicai ütközetet és borzasztó vereséget szenvedtek. Küriáki leánya pedig kolostorba vonult.

Ez a novella jellemzően mutatja Jókai felfogását és tárgyi ismereteit a román viszonyokról. Amit itt téved, az végigkísérte összes hasonló körből vett novelláiban; amit a románokról elképzelt vagy elgondolt, azt később is hűségesen megismételte. Jókai voltaképpen egy jelentős román történelmi eseményt ismert: *Ypsilanti felkelését* és ezzel kapcsolatban Tudor *Vladimirescu* forradalmi mozgalmát. Ezt emlegeti is mindjárt novellája elején, de az évet nem jegyezte meg jól magának – meglátjuk, hogy ez a hibája ismételtelen visszatér – és úgy vélekedett, hogy ezek a mozgalmas események 1825-ben történtek [a helyes évszám: 1821]. Jókai további működése szempontjából igen érdekes, hogy már itt említi *Jordaki* szerepét, hősi halálát egy kolostorban, szóval a hetéria mozgalmának egyik leggyászosabb eseményét. Másik érdekes felfogásbeli tévedése Jókainak szereplői nemzetiségében rejlik. Úgy hiszem, hogy Jókait nagy zavarba lehetett volna hozni, ha valaki e novella megírásának idejében megkérdezte volna tőle, hogy miként kerülnek a görögök a Román Fejedelemségekbe, így például itt is novellájának hősét Küriákinak hívják. A hat fiú neve: Luon, Pavlo, Sándor, Leo, Euthym és Péró. Hogy ezek jórészt nem hangzanak valami románosan, az Jókainak szemmel láthatólag nem tűnt fel. Az író az tévesztette meg, hogy a román történelemben szerepet vívó férfiak között tömegesen talált ilyen neveket: Cantacuzeno, Ypsilanti, Ghica, Maurocordato, Brâncoveanu, stb. Minthogy a román történelmet nem ismerte alaposabban, ezen úgy segített, hogy a fanariótákat megtette fanatikus román hazafiaknak. Ez még csak megjárja az 1850-es években, amikor a görög arisztokrácia valóban lelkes románná alakult, de aligha volt helyén a század elején.

Van azonban Jókai novellájának más érdekessége is. Már itt felbukkan a jele, hogy Jókai ismerte a román népköltészetet. Az a románc, melyet Neszte ebéd alatt Szép Lienkáról énekel, feltűnően hasonlít e kor román irodalmának népies hangú elbeszélő költeményeihez, amelyeket különösen Vasile *Alecsandri* egykorú költeményei között olvashatunk. A törökök elől a Dunán átúszó és így menekülő leány alakja pedig a román népköltészet egyik legjellegzetesebb jelensége.

*Az a románc, melyet
Neszte ebéd alatt Szép
Lienkáról énekel,
feltűnően hasonlít e kor
román irodalmának
népies hangú elbeszélő
költeményeihez...*

Alecsandri híres népköltészeti gyűjteményében – amely először 1852-ben, tehát három évvel Jókai novellája előtt jelent meg – olvashatjuk a *Kira* című költeményt, melyben egy román leányt, Kirát, elrabol a török és Brailánál átviszi egy csolnokon a Dunán. Kira bátyjai a csolnak után úsznak és megmentik a leányt. Minthogy azonban azt hiszik, hogy Kira jószántából követte a törököt, a leányt máglyán megégetik, bármennyire esküdözik is, hogy ártatlan. Hasonló tárgyú költeményt közöl *Vulcanu* költészeti gyűjteménye is. Ebben Ilonka Belgrádban lakik. Itt fogják el a törökök. A leány útközben a Dunába ugrik és úszva megmenekül a törököktől. Ez így egymagában még gyenge bizonyíték lenne arra, hogy Jókai valóban ismerte a román népköltészetet, de a továbbiakban jóval nyomósabb érvekkel támogathatjuk állításunkat.

Jókai A bojár leány című novellája nem tartozik a kitűnő romantikus jeles alkotásai közé. Nem tárgyi tévedéseiben rejlik gyengesége, hiszen Jókait e szempontból bírálni nem valami igazságos dolog; van ebben az elbeszélésben valami hideg feszesség, valami üres retorika, ami a műalkotás becsét és élvezhetőségét lerontja. [...]

Egy haramiabanda a havason

Jókait a történelem regényes mozzanataival mellett különösen érdekelte a román nép. Második erdélyi útján, 1858-ban, éppen a románoktól lakott aranybánya-vidéket járta be, és figyelmét különösen felkeltette a román nép életmódja, szokásai, mondái és általában mindaz, ami egy nép sajátos belső életét alkotja. Idevágó regényei élen bizonyítják meleg érdeklődését. Érdekes, hogy ebben az időben két novellát írt, amelyek a román néppel foglalkoznak. Mindkettő a *Dekameronban* (1860) jelent meg először, második erdélyi útjának évében. Az egyik novella erdélyi tárgyú: *Egy haramiabanda a havason*.

A novella keletkezését ötven-hatvan esztendővel megelőzve Arad megyét vakmerő szegénylegények nyugtalanították. Tizenketten voltak, vezérüket *Gligornak* hívták. A banda nevezetesebb tagjai voltak: *Bunduka*, egy hetven esztendő ember, híres zárfejtő, azután a „halaszemű” *Ravasel*. Arad akkori alispánja elrendelte, hogy nem szabad ennivalót juttatni a legényeknek. A pásztorokat is beparancsolta a hegyekből. Erre a bujdosók egy napon megkötözve hozták magukat Gligort az alispán kastélyába. Amikor azonban beléptek az alispánhoz, kényszerítették, hogy velük jöjjen barlangjokba. Itt kegyelmet kértek tőle, amit az alispán meg is ígért, és kegyelemért folyamodott értük. Amíg az megérkezik, velük lakott az erdőn és élelemmel látta el őket. Javulásuk bizonyosságát adták azzal is, hogy egy hozzájuk állni szándékozó legényt megölték. A kegyelem meg is érkezett; a levelet a pálosi óhitű pap olvasta fel nekik; ugyanott, a templomban tettek fogadalmat, hogy életüket megváltoztatják. Szavukat meg is tartották, és tisztességes emberként haltak meg.

Ennek az elbeszélésnek a tárgyát Jókai a pozsonyi Magyar Hírmondó című lap 1784. évfolyamából vette, de arról szemmel láthatólag nem volt tudomása, hogy ez a történet egy sokkal jelentősebb esemény előjátéka volt, mint egy egyszerű rablótámadás. A hegyekbe menekült emberek ugyanis elégedetlen román jobbágyok voltak, akik valóban magukkal hurcolták *Forrai* András aradi alispánt, és annak közbenjárására kegyelmet nyertek. De az elégedetlenség azért tovább tartott, és ugyanazon év őszén a *Hora-Cloșca* felkelésben sokkal véresebb alakot öltött, mint Jókai békés elbeszélésében.

Reparált lelkek

Jókai engesztelékeny, összhangot kereső lelke különös örömmel csüggett ezen a jóságos tárgyon. A megtérő, megjavuló bűnös, aki a társadalom hasznos tagja lesz, mindenben megfelelt nemcsak a romantizmus

...figyelmét különösen felkeltették a román nép szokásai, mondái és általában mindaz, ami egy nép sajátos belső életét alkotja.

szépért lelkesülő eszméjének, hanem szeretetreméltó, szelíd lelkiületének is. Nem csodálhatjuk tehát, hogy e tárgyat ugyanazon évben némi helyszínváltoztatással megismételte. E novella címe: *Reparált lelkek*.

A XVIII. század végén Moldvában nagyon bizonytalan világ volt, a sok háború tönkretette a közbiztonságot. Végre a tilsiti béke nyugalmat hozott, ugyanekkor egy igazságos fejedelem került trónra. A román népköltészet különös szeretettel dicsóítja a szegénylegényeket. Ezek az erdőkben tanyáztak, a szegény nép pártfogói, bűbajos tulajdonságokkal bírtak. A fejedelemnek sok baja volt a bujdosó legényekkel. Végül úgy vetett véget a bizonytalanságnak, hogy felakasztatott belőlük egy csapatot. Csupán a plojesti (!) hegyek között tartotta fenn magát egy híres vezér: „az erős *Páva*”. Ezzel nem bírtak. Egy napon egy szép cigányleány jelent meg a fejedelem előtt és felajánlotta, hogy elébe hozza Pávát. Azt kérte azonban a fejedelemtől, hogy ne ölesse meg a legényt, hanem neki és társainak ajándékozzon egy pusztát falut. A fejedelem menlevelet adott, mely egy pusztát falura szólott. A bűbajos leány, *Czittra*, erre elvezette a legényeket a faluba, ahol azok megtértek, bűnbánatot tartottak a papok előtt és megkeresztelkedtek. Páva neve Mihály lett, elvette Czittrát feleségül, és mint kovácmester tisztességes életet folytatott.

A novella ugyan a Román Fejedelemségekben játszódik – szemmel láthatólag nagyon bizonytalan történelmi és földrajzi keretek között, hiszen Ploiesti nem Moldovában van, körülötte nincsenek hegyek, stb. –, de azért az előbb tárgyalttal feltűnő rokonságban van. Alapgondolata ennek is a bűnös megtérése. Nagyon érdekes az elbeszélésben jól jellemzett román népköltészet. Jókai leírásából ugyanis világosan lehet látni, hogy ismerte a román népköltészet ama termékeit is, melyeket „*doina haiducească*” névvel jelöl meg az irodalom. Ezek bujdosó szegénylegényekről szólnak. Jókai erre vonatkozó adatait Alecsandri híres népköltési gyűjteményéből merítette. Ebben olvassuk az „erős Páva» kifejezésnek megfelelő „*Păunul codrilor*”, vagy „*Păunașul codrilor*” elnevezést. Alecsandri szerint a „*Păunaș*” derek ifjú vitézt jelent, aki egyben oly titokzatos, mint Pán, az erdők istene. Véleménye szerint ennek emlékét őrzi e népmondai alak. Híres szegénylegényekről több balladát közöl Alecsandri. Ilyen *Vidra* vagy *Bujor*, aki a nép pártját fogta, éppen ezért kedvelték és rejtegették. Ugyanitt értesülünk arról is, hogy egyes betyároknak megkegyelmeztek. Így a *Jianul* című balladához fűzött jegyzetből megtudjuk, hogy ez a híres betyár a XIX. század elején élt, később kegyelmet kapott és békességben fejezte be életét Târgovișteben, ahol letelepedett. Különös érdeklődésre tarthat számot az a kérdés, hogy honnan ismerte Jókai Alecsandri népköltési gyűjteményét. Alecsandri műve a megjelenésének idején (1852) irodalmi esemény volt, melyet nemcsak a románság körében, hanem Európa-szerre ismertek és nagyra becsültek. Wilhelm von *Kotzebue*, a híres német drámaíró fia, akit családi kapcsolatok és diplomáciai küldetések fűztek a románokhoz, 1857-ben német fordításban adta ki Alecsandri gyűjteményét. Első magyar ismertetője, Ács Károly, szintén ebben az időben működött. Az sem lehetetlen, hogy Jókai útközben, esetleg szóbeli közlésből ismerkedett meg az említett népköltési gyűjteménnyel. Bármiként is áll a dolog, fényes bizonyítéka Jókai általános érdeklődésének, amely különös mohósággal kereste a népiesen jellemző vonásokat.

Fejedelem és Fra Diavolo

A két népies román tárgyú novella megjelenése után Jókai huszonöt évig nem írt román tárgyú elbeszélést. 1883-ban jelent meg a *Fejedelem és Fra Diavolo* című novellája. Ez még egyszer mintegy összefoglalja mindazokat a tárgyi ismereteket, amelyeket Jókai a románokról tudott.

E novella a színészek világából meríti tárgyát. *Páli* uram színigazgató volt, aki különösen operákat adott elő. Híres műsordarabja volt a *Fra Diavolo*. Páli uram felesége énekelte a szopránt, Páli uram a tenort.

Különös érdeklődésre tarthat számot az a kérdés, hogy honnan ismerte Jókai Alecsandri népköltési gyűjteményét.

*Összefoglalja
mindazokat a tárgyi
ismereteket, amelyeket
a románokról tudott.*

Páli egyébként mereven játszott; kiállt a színpadra és hüvelykujjával malmozva énekelt vagy dikciózott. Nyugodtsága is elárulta, hogy rendkívül jámbor ember volt. Az emlékezetes pozsonyi országgyűlés véget ért, a színésztársaság útra készült. Egy Avakum nevezetű görög rábeszélte Pálit, hogy menjenek Bukarestbe. Égre-földre esküdözött, hogy Bukarest szebb város, mint Bécs; hogy Kallimaki herceg teátrumot építtetett, hogy az új fejedelem, János vajda, Párizsban tanult és lelkesedik a színházért, s a felesége, Bajrakitár nagyvezér leánya, török módra él. Van Bukarestben egy híres költő, Tarakszaki, az majd ellátja őket darabokkal. Addig-addig biztatta Pálit, míg végre útnak indultak. Hosszú utazás után végre megérkeztek Bukarestbe. Tarakszaki költő már másnap bemutatkozott. Kis, púpos emberke volt s rögtön ajánlotta, hogy tanulják be hatfelvonásos drámáját, melynek a címe: Mihály vajda. Tarakszaki hevesen udvarolt a direktornénak, de csakhamar veszedelmes versenytársra talált János vajda személyében. A társulat számtalanszor előadta a Fra Diavolót, amelyet Tarakszaki románra fordított. Közben némi politikai nyugtalanság kezdődött, de Páli uram azzal mit sem törődött. Tarakszaki egyre unszolta a direktort, hogy adassa már elő a Mihály vajdát. Végül egy este nagy hagymakoszorút dobtak a színpadra. Ez az Unnahár fejedelemasszony bosszúja volt, mivel megtudta, hogy férje a szép direktornénak udvarol. Páli uram belátta, hogy valamiképen vissza kell szereznie a közönség kegyét. Elővették tehát Tarakszaki drámáját és ahogy tudták, betanulták. Páli játszotta Mihály vajdát. Erre az alkalomra a fejedelem odakölcönözte neki saját fejedelmi díszruháját, bajuszt ragasztott és világra úgy nézett ki, mint maga a fejedelem. Az első felvonás szerencsésen elindult. A színészek a román szöveget a sűgő után szörnyű hibákkal tördelték, amin a közönség kitűnően mulatott. Tarakszaki nem volt jelen. Ez a darab ugyanis csak jeladás volt a hetéria számára, melynek Tarakszaki is tagjai közé tartozott, hogy itt a felkelés pillanata. Galao felől megérkezett a hetéria serege Tudor Vladimirescu vezetése alatt. Tervük az volt, hogy a fejedelmet elfogják és kényszerítik, hogy vezesse őket a törökök ellen. A hetéria csakugyan elfoglalta Bukarestet. A rémhírre a fejedelem a Páliné öltözőjébe menekült.

A direktorné feltalálta magát. Hirtelen leborotválta a fejedelem bajuszát és Páli ruháiba bujtatta. Közben Páli uram a kasszánál állott, már teljesen felöltözve és jelenésére várva. Egyszer csak odaront egy gyanús csoport, megragadta a fejedelem ruhájába bujtatott direktort és a palota elé hurcolta. Itt óriási felfegyverzett tömeg várt reá. Mindenki azt hitte, hogy ő a fejedelem. Felállították egy emelvényre és azt követelték, hogy szónokoljon. Nem volt mit tenni: elszavalta a Mihály vajda nagy jelenetét. Az pedig gyűjtő szónoklat volt, amelyben felszólítja a népet, hogy vonuljon a törökök ellen. Páli uram természetesen az egészből egy kukkot sem értett, csak azt látta, hogy szónoklata leírhatatlan viharos lelkesedést váltott ki. Utolsó mondata ez volt: „Most bocsássatok a fejedelemlakoshoz”. Erre nagy diadalmenetben cipelték a fejedelemlakosztályába. Unnahár fejedelemasszony, mint török nő, jól ismerte az ilyen zendüléseket. Egy cseppet sem ijedt meg. Hallotta férje beszédét és szörnyű haragra gerjedt, hogy az a népet a törökök ellen tüzeli. Dühösen beszélt hozzá valami nyelven, amiből Páli uram semmit sem értett, csupán azt látta, hogy a fejedelemasszony selyemzsinórt, meg méregpoharat mutogat neki. Erre úgy megijedt, hogy kiszaladt.

Odakint már várták. Lóra ültették, hogy vonuljanak az ellenség ellen. A színészek a zendülés hírére hirtelen összekapkodták a holmijukat és menekültek a határ felé. Vitték magukkal a fejedelmet is a direktor köntösében. Valami nagy városnál belefutottak Ypsilanti táborába. Ez is a fejedelem ellen vonult, de a hetéria ellen is (!) az oroszok pártfogása alatt. Ypsilanti szívesen fogadta a színészeket és azt kívánta, hogy játsszák el Fra Diavolót. Hiába magyarázták, hogy az azt megszemélyesítő színész berekedt, Ypsilanti mindenféle rekedtség

elleni orvosságot itatott meg vele. Nem volt más hátra: a fejedelemnek be kellett tanulnia Fra Diavolo szerepét. Az ám, de nem volt semmi hallása! Páliné rengeteget vesződött vele. Ypsilanti hirtelen színházat ácsoltatott össze és váratlanul megjelent a próbán. A megrémült fejedelem olyan lámpalázat kapott, hogy se nem látott, se nem hallott. Ekkor azonban híre érkezett, hogy ott a hetéria serege Vladimirescu vezetésével. No erre Ypsilanti hirtelen ellene vonult, a hetériát leverte (!) és Vladimirescut elfogta. János vajdát azonban nem tudták kézre keríteni. Páli uram ugyanis látva, hogy nagy a veszedelem, hirtelen leszedte az álbajuszt, kibujt a fejedelmi köntösből és ellépett. Estére megkezdődött a Fra Diavolo előadás. János fejedelem sehogy sem akart fellépni. Páliné toporzékolt. Ekkor a színpadról, ahol már folyt a darab, hirtelen felhangzott Fra Diavolo éneke. Páli uram ugyanis visszatalált társulatához, gyorsan nekiöltözött és kilépett a végszóra. Ennek hallatára Páliné a színpadra rohant és férje nyakába borult, amiért Páli nagy hidegvérrel büntetésre ítélte. Az előadás azután zavartalanul folyt, csak az egyik szereplő énekelt iszonyú hamisan. Az a fejedelem volt, aki még azon éjszaka Párizsba ment és sohasem tért többé vissza. Páli uram pedig ünnepélyesen megtiltotta társulatának, hogy valaha egy szót is merjenek szólni e kalandjukról.

Jókai történelmi tévedéseit az elbeszélte események világosan cáfolják. [...] Talán egész életében nem írt le nagyobb történelmi tévedést, mint amikor azt állította, hogy Ypsilanti leverte a hetéria seregét! Főlősleges hangsúlyoznom, hogy éppen Ypsilanti volt a hetéria fővezére. De meg kell jegyezmem Jókai védelmére, hogy az Ypsilanti-Tudor Vladimirescu fejezet a Nicolae Iorga német és francia nyelvű történelmi műveinek megjelenéséig tökéletesen zavaros volt a külföldi történelmekben. Caesare Cantù, akit Jókai ebben az időben olvasott, sőt Oncken monumentális műve is, mely Jókai könyvtárában megvolt, ugyancsak homályosan adják a vonatkozó részt. Példátlan ugyanis a történelemben, hogy ugyanazon helyen és ugyanazon időben egyszerre három párt álljon egymással szemben. Különben Jókai művei között ritkán lehet találni még egy helyet, ahol olyan szemmel láthatólag hangsúlyozta volna a történelmi keret tökéletesen mellékes szerepét, mint itt. [...] Novellája mindenekelőtt érdekes kapcsolatban van a román színeszet kezdeteivel. Jelentéktelen kísérletektől eltekintve, a román színjátszás azzal kezdődik, hogy Ioan Gheorghe Caragea fejedelem, aki barátságos viszonyban volt Gentz-cel, Metternich herceg titkárával, összeköttetése útján színeszket kért Bécsből. Meg is érkezett 1818 augusztusában egy Gherghy nevű színigazgató a társulatával, és drámai, valamint operaelőadásokat rendezett. Ez a Gherghy, akinek nagy a fontossága a román színeszet megindításában, Johann Gerger brassói szász színigazgató volt, aki ebben az időben nagy tevékenységet fejtett ki, többek között Kolozsvárt is ismételten szerepelt. Világos, hogy a fejedelem levelére Gentz az erdélyi kormányzékhez írhatott, hogy küldjenek színeszket, amint az Jókai *Egy az Isten-hez* fűzött jegyzetei igazolják.

Gerger 1818. szeptember 8-án kezdte meg szereplését Bukarestben Rossini *Olasz nő Algírban* című operájával. A színi előadások felkeltették az ebben az időben a Román Fejedelemségekben tömörülő görög vezető körök figyelmét. A hetéristák nem akarták elmulasztani a kínálkozó jó alkalmat, hanem maguk is színtársulatot szerveztek, melynek célja a szabadságvágy felkeltése volt. Gergerrel felváltva játszottak ugyanabban a helyiségben. Az első hetérista előadás – természetesen görög nyelven – Voltaire *Brutus fiainak halála* című színműve volt. Az előadás oly lázba hozta a hetéria ifjú tagjait, hogy a színmű végeztével az utcán pisztolyaikat kilőtték és forradalmi dalokat énekeltek. Ez volt a hetéria első nyilvános megmozdulása, de a felkelés csak 1821 elején tört ki. Valószínű, hogy Gerger Bukarestben egy olasz operatársasággal egyesült. Annyi legalábbis bizonyos, hogy egy számos tagból álló olasz operaegyüttes szerepelt Bukarestben, amikor az Ypsilanti-

*Jókai összes novelláit
a román nép őszinte
megbecsülése jellemzi.*

Vladimirescu felkelés kitört. Ez a társaság a zavarok elől Brassóba jött, és itt 1821. május 3-tól július 5-ig operaelőadásokat tartott. Ugyanekkor sok előkelő bojár is Brassóba menekült, ahol a színi előadásokat szemlélve, elhatározták, hogy maguk is buzgólkodni fognak odahaza a román színművészet érdekében. Nemcsak az olasz társaság operaelőadásaiban gyönyörködhettek, hanem a magyar színészek vendéjátékában is, akik 1822-ben és 1826-ban Brassóban vendégszerepeltek. 1826-ban *Déryné* is a társulat tagjai közt volt és több bojár családdal is megismerkedett. [...]

Ez a novella legélénkebb bizonyossága annak, hogy Jókait nem lehet csupán történelmi tévedései szempontjából megbírálni. A Fejedelem és Fra Diavolo Jókai legzseniálisabb elbeszélései közé tartozik. Nemcsak a csapongó jókedv, a sokszor dévaj humor az, ami értékét kitünteti, hanem vígjátéki cselekvényének boszorkányos ügyességű bonyolítása, állandó és világos folyamatossága, amely lehetővé teszi, hogy állandóan át tudjuk tekinteni az egész szövedéket. Ha Jókai művei lassankint el is évülnek, ez a novella még sokáig fog dacolni a kérlelhetetlen idővel.

Jókai összes novelláit a román nép őszinte megbecsülése jellemzi. Bárhol is ír a románságról, mindig tisztességgel, sőt szeretettel szól rólok. Román tárgyú novellái a romanticizmus hamisítatlan termékei, amelyekben elsősorban a mese fontos, azután a népiesség, s ezek mellett az adatok igazsága elhalványodik.

Jókai tollából

„A nép sokféle nyelven beszél, de egyforma szívvel szeret.”

(Szeretve mind a vérpadig)

„A gazdag embernek soha sincs elég pénze.”

(Öreg ember, nem vén ember)

„Annak a nevét, aki az ekevasat megjavította, a holnapután már letörüli a lapról, de annak neve, aki a kardvasat csorbára verte a harcban, örökké lángolni fog.”

(Egy az isten)

„A magyar pénzt keres, a német pénzt érdemel (Geld verdienen), a francia pénzt nyer (gagner d argent), az amerikai pénzt csinál (to make money), tökéletesen jellemző kifejezések. A szegény magyart mintha látná az ember, hogyan keresi a pénzt, melyik bokorban található meg...”

(A pénzcsináló)

„Mennyi bűn van, amibe a szegényember beleesik, amit a gazdag nem is ismer!”

(Egy magyar nábob)

„Az okos tanács nem gomba, hogy ott is teremjen, ahol nem vetették.”

(Sonkolyi Gergely)

„Tisztelet házastársak között! Ez gyümölcstelen fügefá, melyet a Messiás megátkozott a pusztában.”

(A két Trenk)

„A hitvesi boldogság nem keres dicsekvést.”

(Szeretve mind a vérpadig)

„A zseni nem tanul, hanem tud.”

(Az utókor igazságos)

„A büszkeség olyan kalauz az életben, mely az embert sokszor vízre viszi, sokszor jégre viszi, de sárba sohasem viszi.”

(Politikai divatok)

„Becsületesnek lenni a legjobb üzlet.”

(A kőszívű ember fiai)

„A hazugság a gyöngék fegyvere.”

(Bölcsesség és bohóság)

„A lyukas csizmatalp a legkitűnőbb közlekedési eszköz az Olympusra.”

(De kár megvénülni)

„A szerelem a legsötétebb bűnök szülőanyja”

(A régi jó táblabírák)